

Шуп'яна М. Ю.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАМІНИ ШТРАФУ НА ІНШЕ ПОКАРАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

THE MAIN ASPECTS OF SUBSTITUTION PENALTY TO ANOTHER SENTENCE: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF UKRAINIAN AND POLISH LAW

Стаття присвячена висвітленню сутності основних аспектів заміни покарання у вигляді штрафу на інше, в разі несплати призначеного судом розміру штрафу. Проаналізовано наявність несплаченої суми штрафу, відсутність підстав для розстрочки його виплати, вплив суми, яку не було сплачено на момент розгляду судом питання про заміну штрафу на різновид іншого покарання. Автор акцентує увагу на необхідності деталізації в українському законодавстві обставин, які повинні враховуватись судом під час визначення розміру покарання, і на доцільності перегляду правила, встановленого у ч. 2 ст. 53 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: штраф, денна ставка, виправні роботи, суспільно корисна праця, майновий стан винної особи.

Стаття посвячена освещению сущности основных аспектов замены наказания в виде штрафа на другое, в случае неуплаты назначенного судом размера штрафа. Проанализированы наличие неоплаченной суммы штрафа, отсутствие оснований для рассрочки его выплаты, влияние суммы, которая не была уплачена в момент рассмотрения судом вопроса о замене штрафа на другой вид наказания. Автор акцентирует внимание на необходимости детализации в украинском законодательстве обстоятельств, которые должны учитываться судом при определении размера наказания и целесообразность пересмотра правила, установленного в ч. 2 ст. 53 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: штраф, дневная ставка, исправительные работы, общественно полезный труд, имущественное положение виновного лица.

Article is devoted to coverage key aspects replacement sentence of a fine on other punishment in the case of non-payment of the penalty imposed by the court. Analyzed the main aspects of the change, including: the presence of unpaid fines; no grounds for its installment payments; the impact of the fine, which has not been paid on time review by the court question of replacing fine on the kind of punishment, that will be assigned to the person instead of a fine. The author emphasizes the importance of detail in ukrainian legislation circum stances, that should be considered by the court when determining the penalties and feasibility review the rules set out in part 2 of article 53 of the Criminal code of Ukraine.

Key words: fine, daily rate, remedial work, socially useful work, property status of the perpetrator.

Постановка проблеми. Розвиток української держави та суспільства пов'язаний з утвердженням принципів демократичної та правової держави, а також із євроінтеграційними процесами. Перед нашою країною постає низка завдань, серед яких чільне місце займає реформування національної правової системи загалом та її окремих інститутів, зокрема, в галузі кримінального права. Одним із важливих аспектів її реформування є гармонізація чинного кримінального законодавства з європейським законодавством. Одним із таких напрямів гармонізації можна визначити вдосконалення системи правових норм інституту кримінального покарання у вигляді штрафу. У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) цей інститут є відображенням як досягнень, так і деяких проблем теоретичного та практичного характеру. Тому порівняння КК України та Кримінального кодексу Республіки Польща (далі – КК Республіки Польща) є одним із засобів виявлення можливих варіантів вирішення проблемних аспектів законодавчого регулювання питання застосування покарання у вигляді штрафу та його заміни на інше покарання. Актуальність цього питання пов'язана з певними суперечливими аспек-

тами законодавчого регулювання заміни штрафу на інше покарання, зокрема, щодо визначення його розміру як одного з основних елементів, що має визначальне значення для цієї заміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників питання, пов'язаного із заміною покарання у вигляді штрафу на інше, необхідно назвати таких вчених: В. Сташиса [12], В. Тація [5], В. Шевчука [3], М. Хавронюка [9], Є. Фесенка [10], М. Бажанова [12], А. Zoll [11], W. Włodzimierz [11], які проаналізували та розвинули наявні наукові уявлення з цього питання.

Постановка завдання. Незважаючи на вказане, варто зазначити, що в сучасній юридичній літературі з кримінального права відсутнє комплексне дослідження питання заміни покарання у вигляді штрафу на інше як одного з важливих аспектів сутності цього покарання, зокрема, в розрізі порівняльного аспекту як однієї зі складових ефективності законодавчого регулювання питання застосування такого виду покарання. Отже, метою статті є детальний аналіз кримінальних законів України та Республіки Польща, а також інших законодавчих актів у сфері застосування до винних осіб покарання у вигляді

штрафу та подальша розробка питання, пов'язаного з удосконаленням такого покарання в аспекті визначення його розміру та можливостей заміни іншого покарання на штраф як важливої складової ефективності застосування останнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи актуальність цієї теми, первинним аспектом у її розкритті визначаємо статистичні дані. Згідно з даними, наведеними в «Аналізі стану здійснення судочинства у I півріччі 2016 р.», здійсненого відділом аналізу судової статистики та узагальнення судової практики Верховного Суду України у I півріччі 2016 р., місцеві загальні суди призначили винним у вчиненні злочинів особам покарання у вигляді штрафу (як основне покарання) на 8,2% менше, ніж у I півріччі 2015 р.: штраф накладено на 8,3 тис. осіб (у 2015 р. – на 9 тис. осіб). Проте, незважаючи на зменшення кількості осіб, на яких накладено штраф, їх частка від загальної кількості засуджених за всі види злочинів збільшилась і становила 20,8% (у 2015 р. – 19,2%). Якщо ж проаналізувати дані щодо застосування інших покарань, передбачених у КК України в I півріччі

2016 р., можемо зробити висновок, що штраф займає друге місце після позбавлення волі на певний термін (серед покарань, що застосовувались судом до осіб, винних у вчиненні злочину [1]).

Одним із важливих аспектів аналізу сутності покарання у вигляді штрафу, що розкриває його правову природу та цільове призначення, є дослідження питання заміни цього покарання на інше, в разі несплати призначеного судом розміру штрафу. Аналіз цього аспекту сутності покарання у вигляді штрафу є також однією з важливих складових забезпечення ефективного застосування судом такого покарання.

Як зазначалось вище, питання заміни штрафу на інше покарання в Україні врегульовано приписами КК України, а у Республіці Польща – приписами КК Республіки Польща та Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польща.

Згідно з приписами ч. 5 ст. 53 КК України, основними аспектами такої заміни є:

1. *Така заміна відбувається у випадку несплати штрафу.*

Важливим аспектом дослідження питання несплати штрафу є аналіз законодавчого регулювання питання його розміру та обставин, що враховуються судом під час його визначення.

Відповідно до ч. 2 ст. 53 КК України, розмір штрафу визначається судом, залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного, в межах від тридцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочинцем, або отриманого

внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини кодексу. Суд, установавши, що такий злочин вчинено у співучасті й роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його здійсненні є незначною, може призначити таким особам покарання у вигляді штрафу розміром, передбаченим санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини кодексу, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочинцем, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу [2]. Отже, як бачимо, законодавець надав право суду вийти за формально-юридичні межі встановленого в санкції статті особливої частини КК України, розміру штрафу, що, на наш погляд, є негативним явищем, оскільки обмежує можливість суду враховувати інші фактори та може стати причиною для визначення розміру, що не відповідає критерію об'єктивності та індивідуалізації (оскільки межа можливого фактично призначеного штрафу є нижчою за формально-юридичні межі, визначені санкцією статті Особливої частини КК України). Призначення покарання у вигляді штрафу, згідно з формально-юридичними межами, визначеними санкцією статті Особливої частини КК України, як виняток з наведеного вище правила, можливе тільки тим співучасникам, роль яких, на думку суду, була незначною [3, с. 206]. Для того, щоб визначити суму, яку повинна сплатити винна особа, необхідно звернутись також і до приписів Податкового кодексу України (ст. 169 та п. 5 розділу XX перехідних положень). Згідно з пунктом 5 Розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України, якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума розміром 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року [4]. Отже, у частині санкції статті (тобто під час визначення розміру штрафу – *М.Ш*) неоподатковуваний мінімум доходів громадян складає 17 гривень. Призначаючи таке покарання, як зазначалось вище, суд повинен брати до уваги тяжкість учиненого злочину та майновий стан винної особи, проте законодавцем не деталізовано, що входить у поняття майновий стан

[5, с. 341]. Певну деталізацію обставин, які суд повинен враховувати під час визначення розміру штрафу, і які впливають на майновий стан винної особи, ми можемо зустріти в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня

2003 р. де підкреслено, що під час призначення підсудному штрафу судам належить брати до уваги його майновий стан, наявність на утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку та ін [6]. Тобто

ця Постанова визначає важливим аспектом призначення покарання у вигляді штрафу – з'ясуванням судом реального матеріального становища винної особи.

Цікавим є польський досвід щодо визначення розміру штрафу. Згідно зі ст. 33 КК Республіки Польщі, штраф вимірюється у ставках денного заробітку. Встановлення розміру відбувається у два етапи: 1-ий етап – визначення кількості ставок денного заробітку (згідно з ч. 1 ст. 33 кодексу, найменша кількість ставок денного заробітку становить 10, а найбільша – 540); 2 – ий етап – визначення розміру однієї ставки денного заробітку (згідно з ч. 3 ст. 33 кодексу, розмір однієї ставки денного заробітку не може бути нижчим, ніж 10 злотих та вищим за 2000 злотих). Установлюючи розмір однієї ставки денного заробітку, суд бере до уваги дохід винної особи, особисті та сімейні обставини, майновий стан та можливість отримати дохід [7].

Отже, на відміну від КК України, приписи КК Республіки Польщі деталізують ті обставини, що повинні враховуватись судом під час визначення розміру покарання. В Україні, як зазначалось вище, така деталізація відбувається на рівні положень Постанови Пленуму Верховного Суду України. З'ясування реального матеріального становища винної особи допомагає визначити такий розмір штрафу, який би вона могла повністю сплатити, що б сприяло досягнення мети штрафу як кримінального покарання.

2. Відсутні підстави для розстрочки виплати штрафу.

Щодо можливості сплати штрафу частинами, то у ч. 4 ст. 53 КК України зазначається: «З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами терміном до одного року» [2]. Таку ж можливість передбачає і ст. 49 Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польща. У ч. 1 цієї статті зазначається, що у випадку, коли виконання штрафу призведе до тяжких наслідків (як для винної особи, так і для його сім'ї), суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами терміном до одного року. У випадках, які заслуговують на особливу увагу, зокрема, коли розмір штрафу є значним, суд може призначити цей різновид покарання із розстрочкою виплати певними частинами терміном до трьох років [8].

3. Сума штрафу, яку не було сплачено на момент розгляду судом питання про заміну, а не розмір штрафу, який було первісно призначено вироком суду, впливає на різновид покарання, що буде призначено особі замість штрафу [9, с. 343]. Зокрема, у разі несплати штрафу розміром не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у вигляді громадських робіт, із розрахунку: одна година громадських робіт = одному установленому законодавством неоподатковуваному мінімуму доходів громадян або виправними роботами, з розрахунку: один місяць виправних робіт = двадцяти установленим законодавством неоподатковуваним

мінімумам доходів громадян, але на термін не більше двох років; у разі несплати штрафу розміром понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у вигляді позбавлення волі, з розрахунку: один день позбавлення волі = вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у таких межах:

1) від одного до п'яти років позбавлення волі – у разі призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;

2) від п'яти до десяти років позбавлення волі – якщо штраф призначено за вчинення тяжкого злочину;

3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину [2].

4. Така заміна може мати місце як у разі несплати всієї суми штрафу, так і якщо не сплачено певну її частину [9, с. 343].

У Республіці Польща питання заміни штрафу на інше покарання регулюється приписами Кримінально-виконавчого кодексу. У ст. 45 – 48а зазначається, що основними аспектами такої заміни є:

1. Така заміна відбувається, коли примусове стягнення штрафу є неможливим або якщо з обставин справи впливає, що його сплата була неможливою уже з самого моменту його призначення.

2. Розмір несплаченої суми штрафу впливає на можливість його заміни на суспільно корисну працю. У цьому разі розмір штрафу не може перевищувати 120 ставок денного заробітку, а така заміна відбувається з розрахунку: 10 ставок денного заробітку = місяцю суспільно корисної праці.

3. Штраф може бути замінений на покарання у вигляді позбавлення волі, якщо: винна особа відмовляється від заміни штрафу на суспільно корисну працю; заміна штрафу на суспільно корисну працю є неможливою або не буде відповідати меті покарання [11, с. 429]. Така заміна відбувається з розрахунку: один день позбавлення волі = 2 ставкам денного заробітку. Термін позбавлення волі як покарання, що призначається замість штрафу, не може перевищувати 12 місяців, а якщо за вчинений злочин не передбачено застосування покарання у вигляді позбавлення, його термін не може перевищувати 6 місяців [7].

4. Така заміна може мати місце як у разі несплати всієї суми штрафу, так і якщо не сплачено певну її частину, а також і в разі ухилення від його сплати.

Важливо також наголосити, що, окрім вищенаведених випадків заміни штрафу на інше покарання (на покарання у вигляді виправних і громадських робіт та позбавлення волі, згідно з приписами КК України, та на покарання у вигляді суспільно корисної праці та позбавлення волі, згідно з приписами Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польща – М.Ш.), у певних випадках замість іншого покарання може бути призначено штраф. Згідно з приписами ст. 77 КК України та ст. 71 КК Республіки Польщі, особі може бути призначено покарання у такому вигляді, коли

особу було звільнено від покарання з випробуванням, з однією відмінністю, що, за КК України, суд може не застосувати до особи цього покарання [10, с. 132], а за КК Республіки Польщі, суд обов'язково його застосовує. Цікавим є нововведення польського кримінального кодексу, передбачене ст. 75а. Згідно з приписами цієї статті, якщо особою під час випробувального терміну не було виконано покладених на неї обов'язків, здійснено новий злочин чи не сплачено накладеного штрафу, суд може замість відновлення відбуття покарання у вигляді позбавлення волі призначити особі покарання з обмеженням волі, у формі безоплатної, контрольованої праці на користь суспільства, з розрахунку: 1 день позбавлення волі = 2 дням обмеження волі або на штраф, з розрахунку: 1 день позбавлення волі = 2 ставкам денного заробітку [7].

Проаналізувавши вищенаведені аспекти заміни покарання у виді штрафу на інше покарання необхідно зазначити, що така заміна має місце лише при неможливості сплатити штраф повністю або частково суми призначеного штрафу – тобто у цих діях відсутній умисел спрямований на невиконання обов'язку сплатити штраф. Отже, неможливість несплати штрафу не пов'язана з діями особи спрямованими на невиконання покладеного на неї судом покарання.

Щодо ухилення від сплати штрафу, то, як зазначається у ч. 5 ст. 52 КК України, ухилення від сплати штрафу, тобто умисні дії винної особи, спрямовані на невиконання покладеного на нього вирокком суду обов'язку сплатити штраф є злочином проти правосуддя і тягнуть за собою відповідальність, згідно з

ч. 1 ст. 389 КК України [12, с. 340]. Щодо законодавчого регулювання питання ухилення від сплати податків у польському законодавстві, то у КК Республіки Польщі за таке діяння не встановлено кримінальної відповідальності. Проте, як зазначається у ст. 45 – 46 Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польщі, в разі неможливості примусового стягнення штрафу чи коли особа ухиляється від його сплати, суд повинен замінити його на суспільно корисну працю або позбавлення волі, враховуючи вищенаведені умови такої заміни [8].

Висновки. Отже, заміна покарання у вигляді штрафу на інше покарання є одним із важливих аспектів процесу застосування такого покарання. Незважаючи на детальне законодавче регулювання цього питання, здійснене порівняльно-правове дослідження свідчить про потребу перегляду та деталізації законодавчих положень, пов'язаних із питаннями визначення розміру штрафу та майнової шкоди. Зокрема, потребує деталізації у положеннях КК України поняття майнового стану винної особи, що повинен ураховуватись судом під час визначення розміру штрафу. Також необхідно зазначити, що встановлення розміру штрафу, залежно від інших критеріїв (неоподатковуваний мінімум доходів громадян), правова природа яких походить із суміжних галузей права, свідчить про дисбаланс у співвідношенні розмірів штрафу та шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину. Отже, правило, встановлене у ч. 2 ст. 53 КК України, щодо співвідношення розмірів штрафу та шкоди потребує перегляду й деталізації основних аспектів його застосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2016 року (за даними судової статистики). [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB).
2. Кримінальний кодекс України від 05. 04. 2001 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Шевчук В. Проблеми удосконалення застосування покарання у вигляді штрафу в період визначних соціальних перетворень / В. Шевчук // Фахове наукове видання «Правова держава» Вип. 15. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 203 – 208.
4. Податковий кодекс України від 02. 12. 2010 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. Баулін, В. Борисов, В. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. Сташиса, В. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Kodekskarny Rzeczpospolitej Polski z dnia 6 czerwca 1997 r. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/>.
8. Kodeks karny wykonalczy Rzeczpospolitej Polski z dnia 6 czerwca 1997 r. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/>.
9. Дудоров О., Хавронюк М. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
10. Кримінальне право України. Загальна частина: Схеми. Таблиці. Визначення: Навч. посібник / За ред. Є. Фесенка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 272 с.
11. Zoll A., Włodzimier W. Polskieprawokarne Część ogólna / A. Zoll, W. Włodzimier. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2013. – 608 s.
12. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов та ін.; За ред. проф. М. Бажанова, В. Сташиса, В. Тація. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.